

Internetgebruik bij kinderen & jongeren

Onderzoeksrapport

Katholieke Hogeschool Vives – Lerarenopleiding Campus Tielt

Internetgebruik bij kinderen & jongeren

Katholieke Hogeschool Vives – Lerarenopleiding Campus Tielt
Peter Dejonckheere

1 Context van het onderzoek

Zonder twijfel biedt internet voor kinderen en jongeren tal van mogelijkheden in het kader van leren, expressie, communicatie, persoonlijke ontwikkeling en ontspanning, die verder moeten worden aangemoedigd en uitgebouwd.

De ontplooiingsmogelijkheden die internet biedt, worden echter vaak in vraag gesteld door alarmerende wetenschappelijke publicaties. Daarbij wordt de aandacht vaak gevestigd op een toename van zogenaamde internetgevaaren. Internetgevaaren zijn te categoriseren binnen vier grote clusters van mogelijke problemen. Ten eerste is er een *inhoudelijke* cluster waarbij men stelt dat de blootstelling aan bijvoorbeeld seksueel expliciete inhoud, inhoud waarin racisme wordt verheerlijkt of inhoud waarin handleidingen worden aangeboden voor het vervaardigen van drugs of manieren worden gepresenteerd om suïcide te begaan, schadelijk kunnen zijn voor (de ontwikkeling) van het kind en de jonge adolescent.

Een tweede cluster betreffen de *contactrisico's*: het omgaan met 'virtuele anderen', vaak anonieme anderen. Zo kan communicatie op internet gemakkelijker aanleiding geven tot pesten onder de vorm van bijvoorbeeld haatmails, bedreigingen en herhaaldelijke beledigingen enz. Contactrisico's houden naast cyberpesten ook een groter risico in voor seksuele intimidatie. Onderzoek geeft verder aan dat het contactrisico verhoogt wanneer kinderen meer geneigd zijn om privégegevens door te geven.

Online contacten worden soms omgezet in reële contacten. Kinderen of jongeren kunnen bijvoorbeeld anderen leren kennen op internet die ze nooit hebben ontmoet in de werkelijke omgang. Eerder onderzoek gaf aan dat 7,5% van de 10-12-jarigen reeds iemand ontmoette na een online contact en dat daarvan 1/5 alleen naar de afspraak ging. Een recent onderzoek, weliswaar Amerikaans, toonde aan dat 14,6% van de 14-jarige meisjes online contact had met een vreemde dat 84% akkoord ging met offline contact en dat 5% van de meisjes aanranding rapporteerden.

Niettegenstaande de gevaren van *grooming* (waarbij meerderjarigen met pedofiele intenties minderjarigen online willen benaderen om uiteindelijk in de reële wereld af te spreken) weldegelijk bestaan, zijn er een aantal onderzoekers overtuigd dat het fenomeen te vaak wordt overschat en dat online contactrisico's meer ontstaan uit de interactie van kinderen en jongeren onderling die elkaar weldegelijk kennen en minder tussen kinderen en een onbekende meerderjarige. Kinderen en jongeren zouden bijvoorbeeld de impact van het permanente karakter van wat ze op internet plaatsen (foto's, berichten enz.) of delen met anderen, te sterk onderschatten waardoor hun internetgedrag onveilig is. Men beseft onvoldoende: eens online, altijd online. Een voorbeeld daarvan ziet men bij *sextinggedrag* waarbij jongeren seksuele afbeeldingen van zichzelf of seksueel getinte berichten naar elkaar doorsturen. Onderzoek geeft aan dat om en bij de 20% van de jongeren weleens naaktfoto's heeft gepost.

Een derde cluster van risico's zijn deze verbonden met *online winkelen*. Kinderen of jongeren kunnen bijvoorbeeld aankopen doen zonder dat ze dit echt beseffen, zonder medeweten van hun ouders of ze doen het moedwillig maar ze geven persoonlijke gegevens door aan bedrijven die de informatie gebruiken om efficiëntere advertenties en boodschappen aan te bieden en die aanzetten tot koopgedrag.

Een vierde cluster van problemen heeft te maken met *psychisch welzijn en gezondheid*. Onderzoek toonde aanvankelijk aan dat er een positieve relatie bestaat tussen het gebruik van sociale media zoals Facebook en het kunnen vervullen van persoonlijke behoeften of het ervaren van een sterker welbevinden. Echter, men heeft eveneens vastgesteld dat niet alleen het intensief gebruiken van internet en sociale netwerken samenhangt met een verhoogde kans op depressie bij jongeren en volwassenen, maar ook dat een langdurig gebruik van sociale netwerksites zoals Facebook aanleiding kan geven om anderen als (onterecht) gelukkiger te zien. Men stelt dat regelmatige Facebookgebruikers vaker geneigd zijn om negatieve emoties van anderen te onderschatten met gevoelens van eenzaamheid en afzondering bij henzelf als gevolg. Volgens onderzoek speelt de manier waarop men zich voorstelt op sociale media (succesvoller en gelukkiger dan in de werkelijkheid) hierin een belangrijke rol.

Veel van bovenstaande internetgevaaren worden door ouders weldegelijk ervaren maar worden sterk gevoed door het gemis aan goede kennis van sociale media, een gebrek aan tijd, een gebrek aan vaardigheden of een gebrek aan interesse in internet en zijn veelheid aan toepassingen. Een kloof kan dan ontstaan tussen wat kinderen en jongeren doen met internet en de verwachtingen en de percepties van volwassenen. Nochtans is men het erover eens dat ouders een belangrijke opvoedingsrol zijn toebedeeld in verband met het verantwoord omgaan met internet. In huidig onderzoek wordt gepleit om vooral aandacht te bieden aan het hanteren van informatie, het omgaan met informatie op internet, het groeien op vlak van mediawijsheid. Controle door ouders kan misschien afhangen van de leeftijd van het kind en de mate van gestelde autonomie, een belangrijker aspect is wellicht dat men de privacy van het kind respecteert wanneer het informatie met anderen deelt. Respect voor privacy is in dat opzicht een aspect dat zijn plaats heeft in de ontwikkeling van een kind of van een adolescent.

2 Algemeen doel van het onderzoek

De huidige studie is een verkennend onderzoek met een beperkt aantal participanten. De bedoeling van de studie is om inzicht te krijgen in het internetgedrag van kinderen en jonge adolescenten en hoe dat gedrag tussen beide leeftijdsgroepen kan verschillen. Relaties met psychisch welbevinden worden nagegaan, eveneens worden reacties van ouders betrokken. De

resultaten zijn van belang voor ouders en adolescenten maar ook voor leerkrachten (al dan niet in opleiding) die dagelijks met opvoeding binnen en buiten de school worden geconfronteerd.

3 Methode

3.1 Participanten

Driehonderdvijfenzeventig ($N=375$) kinderen en jongeren werden in de analyse van het huidige onderzoek betrokken, waarvan 180 meisjes en 173 jongens. De leeftijd van de kinderen varieerde van minimum 9 jaar tot maximum 14 jaar. Een bijkomende groep adolescenten ($N=65$) werd bevraagd met een gemiddelde leeftijd van 16 jaar. Deze groep bestond uit 37 jongens en 28 meisjes. Van deze laatste groep wordt een beperkt aantal resultaten gerapporteerd.

3.2 Materialen

Voor het onderzoek werd een vragenlijst samengesteld bestaande uit twee delen, *deel A* was bestemd voor het kind zelf en *deel B* was bestemd voor een van beide ouders van het kind. De vragenlijst werd aangepast voor de bevraging van 16-jarige adolescenten. Voor deze groep werd *deel B* niet afgenomen.

Er werd gepeild naar volgende aspecten voor *deel A*:

- Hoe vaak men online is (< 1 uur per dag, tussen 1 en 2 uur per dag, tussen 2 en 3 uur per dag, tussen 3 en 4 uur per dag en > dan 4 uur per dag);
- Waar men meestal online is (op school, thuis, op verschillende plaatsen);
- Waar men thuis meestal online is (living, slaapkamer, keuken, elders);
- Wat men op internet doet (chatten, bloggen, muziek beluisteren of downloaden, nieuws raadplegen, berichten versturen, spelletjes spelen of gamen, aankopen doen, sociale netwerken gebruiken gezondheidsinformatie opzoeken, schoolwerk doen, televisieprogramma's bekijken), (mogelijke categorieën → nooit, weinig, soms, vaak, heel vaak);
- Wat de attitudes zijn ten aanzien van internetgebruik (mogelijke categorieën → helemaal mee oneens, mee oneens, noch eens noch oneens, mee eens, helemaal mee eens);
- Wat de houding is van internetgebruik ten aanzien van jongens en meisjes (mogelijke categorieën → helemaal mee oneens, mee oneens, noch eens noch oneens, mee eens, helemaal mee eens);
- In welke mate internet gebruikt wordt voor school (mogelijke categorieën → helemaal mee oneens, mee oneens, noch eens noch oneens, mee eens, helemaal mee eens);
- Wat de perceptie is van de eigen competenties ten aanzien van internetgebruik (mogelijke categorieën → helemaal mee oneens, mee oneens, noch eens noch oneens, mee eens, helemaal mee eens);
- Wat het aantal vrienden is, echt en online;
- Wat het psychisch welbevinden of onwelbevinden is (mogelijke categorieën → helemaal mee oneens, mee oneens, noch eens noch oneens, mee eens, helemaal mee eens);
- Op welke wijze men internet gebruikt en wat het potentieel risicogedrag is (mogelijke categorieën → nooit, weinig, soms, vaak, heel vaak).

In het huidige onderzoek werden factoren of *mogelijke* bronnen van veilig of onveilig internetgebruik gemeten voor de volgende aspecten:

- Persoonlijke informatie over iemand op internet posten zonder toestemming;
- Foto's van vrienden of familie op internet laden zonder hun toestemming;
- Online aankopen doen zonder medeweten van de ouders;
- Passwoorden met iemand anders delen;
- Software downloaden zonder medeweten van de ouders;
- Mails of berichten openen van mensen die men niet kent;
- Mensen ontmoeten die men enkel van internet kent;
- Betrokken zijn in gesprekken waar mensen grove taal gebruiken;
- Bedreigd worden op internet;
- Gepest worden op internet;
- Een webcam gebruiken;
- Geschokt zijn van wat op internet te zien is.

Er werd gepeild naar volgende aspecten voor **deel B**:

- Opleidingsniveau van vader en moeder (lager onderwijs, lager middelbaar onderwijs, hoger middelbaar onderwijs, hoger onderwijs buiten universiteit, universitair onderwijs);
- Scores van het kind voor lezen en voor rekenen/wiskunde (perceptie van de ouder in vergelijking met anderen) (mogelijke categorieën → slecht in vergelijking met anderen, minder goed in vergelijking met anderen, gemiddeld, beter in vergelijking met anderen, goed in vergelijking met anderen);
- Of men zelf actief is op internet (mogelijke categorieën → heel weinig, weinig, noch veel noch weinig, veel, heel veel);

- Hoe sterk men zich zorgen maakt over het internetgedrag van zijn of haar kind (mogelijke categorieën → helemaal niet waar, niet waar, noch waar noch onwaar, waar, helemaal waar);
- Scores van het kind voor aspecten van persoonlijkheid (extraversie, vindingsrijkheid, zorgvuldigheid, emotionele stabiliteit, welwillendheid) (perceptie van de ouder op een schaal van 0 (zeer weinig kenmerkend) tot 10 (heel kenmerkend)).

3.3 Procedure

- Eerstejaarsstudenten van de lerarenopleiding (kleuteronderwijs en lager onderwijs) van de Hogeschool Vives, campus Tielt, werden in het kader van het opleidingsonderdeel *multimedia in de basisschool* ingeleid in het onderwerp (1 lesuur) en hen werd de opdracht gegeven om 3 kinderen (verschillende leeftijden, geen broers of zussen) tussen 10 en 14 jaar te zoeken en te bevragen door middel van een vragenlijst deel A en deel B. Alle resultaten werden door de studenten in een vooraf opgesteld *Excel*-sjabloon ingegeven voor verdere analyse.
- Leerlingen uit 6 Secundaire scholen uit West-Vlaanderen (3de graad) werden eveneens gevraagd om 3 kinderen (verschillende leeftijden, geen broers of zussen) tussen 10 en 14 jaar te zoeken en bij hen en hun ouders de vragenlijst (deel A + B) af te nemen. De scores van de vragenlijsten werden door de verantwoordelijke leerkrachten verzameld in één enkel *Excel*-sjabloon voor verdere analyse.

Studenten of leerlingen (en leerkrachten) kregen via een online filmfragment, instructies voor het afnemen van de vragenlijst. Studenten of leerlingen werden gevraagd om bij de kinderen ondersteuning te bieden voor het invullen en het voorlezen van vragen.

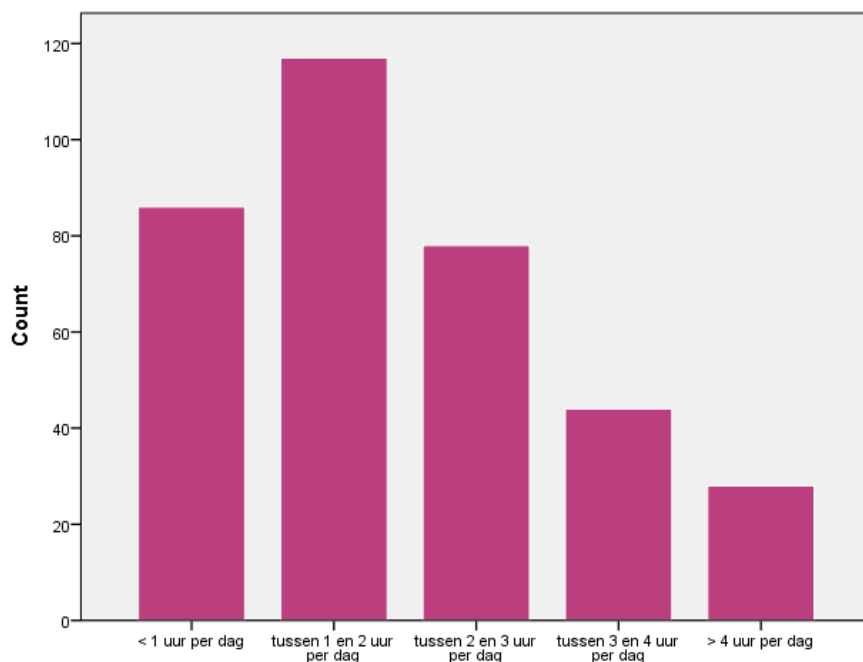
- Leerlingen uit 1 secundaire school, (2 klassen van 16-17-jarigen) werden gevraagd om *zelf*, deel A van de vragenlijst in te vullen. Deze leerlingen kregen verder geen instructies.

Alle vragenlijsten werden afgenomen via pen en papier.

4 Resultaten

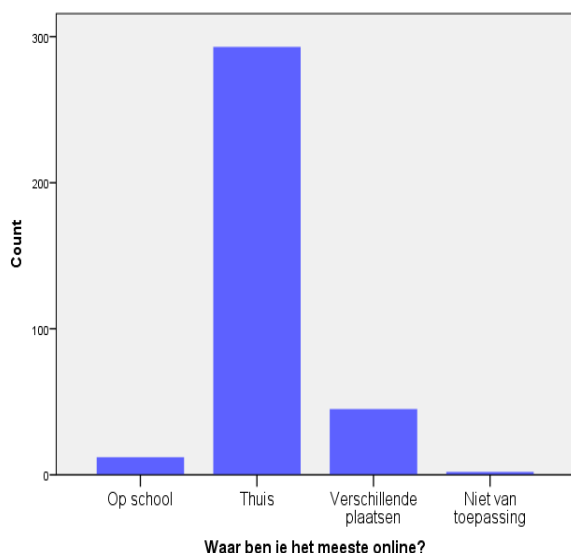
4.1 Algemene bevindingen

Aan kinderen en jongeren werd gevraagd hoeveel tijd ze gemiddeld per dag op internet actief zijn. Een verdeling van het aantal antwoorden per categorie wordt weergegeven in **Figuur 1**. Uit de resultaten komt naar voor dat kinderen en jongeren regelmatig online actief zijn, het grootste deel van de groep is tussen 1 en 2 uur per dag online. Nog heel wat kinderen en jongeren zijn ook tussen 3 en 4 uur per dag online en zelfs meer.

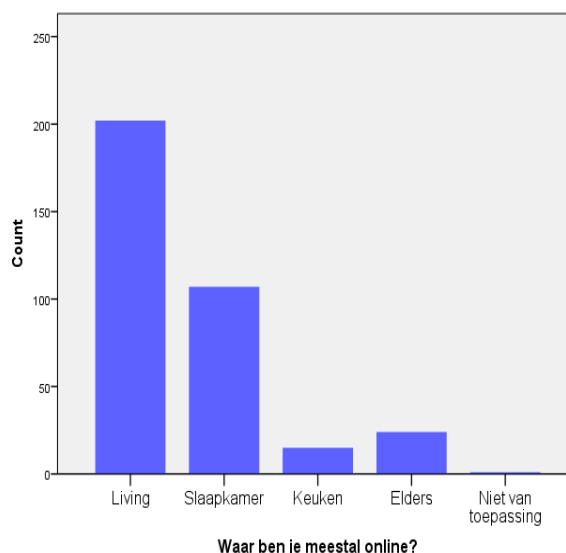

Figuur 1: Gespendeerde tijd per dag online.

Wanneer kinderen en jongeren worden gevraagd op welke plaats ze meestal online zijn, dan komt naar voor dat ze vooral thuis met internet bezig zijn en dit in de woonkamer en in de slaapkamer, zie **Figuren 2 en 3**.

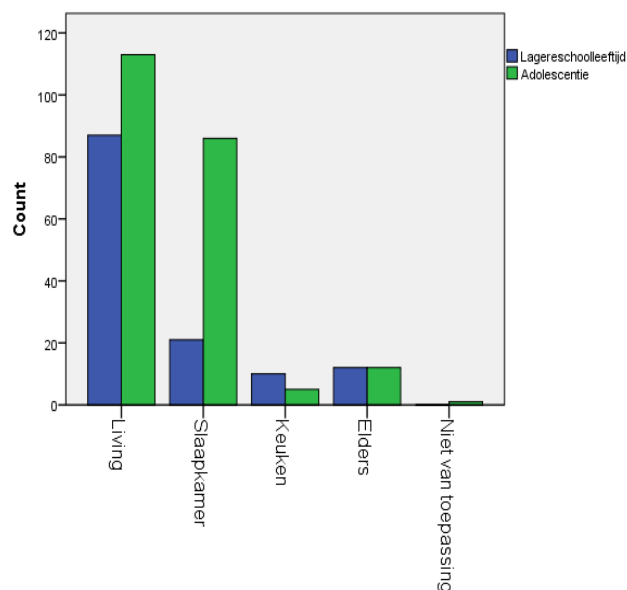

Figuur 2: Plaats waar men meestal online actief is.

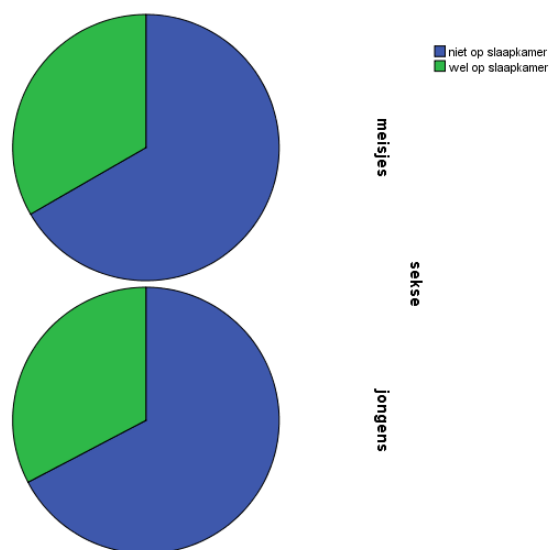

Figuur 3: Plaats waar men meestal online actief is in huis.

Wanneer men de bevroegde groep vervolgens opdeelt in een groep *lagereschoolleeftijd* (tot en met 12 jaar) en een groep *jonge adolescenten*, dan ziet men dat het gebruik van internet in de slaapkamer (zonder controle) beduidend afneemt bij lagereschoolkinderen vergeleken met jonge adolescenten, zie Figuur 4. In Figuur 5 wordt ook de verdeling weergegeven van internetgebruik op de slaapkamer voor jongens en voor meisjes apart.

Figuur 4: Plaats waar men meestal online is voor lagereschoolkinderen en adolescenten apart.

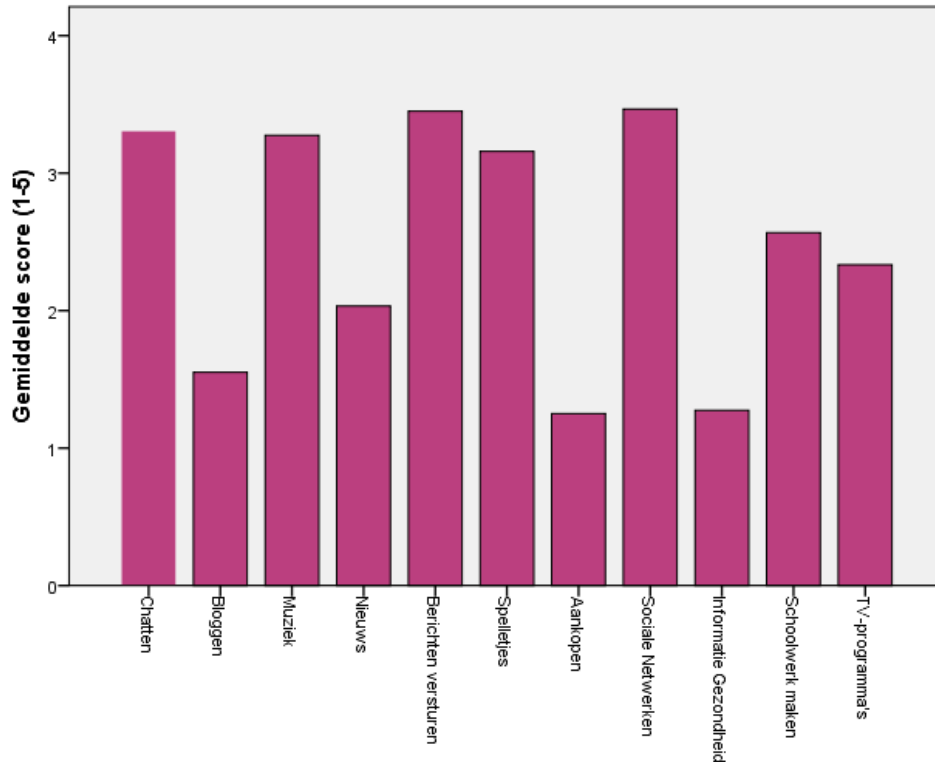
Figuur 5: Plaats waar men meestal online is voor jongens en meisjes apart wel of niet op de slaapkamer.

Verder werd gevonden dat hoe meer men zich als competent beoordeelt met het omgaan met internet, pc's enz., men vaker op internet actief is en dat hoe meer men positief staat tegenover internet en pc's hoe meer men op internet actief is.

Eveneens werd gevonden dat hoe meer vrienden men heeft in de realiteit hoe meer vrienden men heeft online. Er is ook een significant verband tussen de schatting van ouders van het aantal reële vrienden en de beoordeling van het kind zelf. Er werd in deze studie geen significant verband gevonden tussen het aantal vrienden (op internet en reëel) en psychisch onwelbevinden onder de vorm van het vaak hebben van gevoelens van eenzaamheid of gevoelens van verdriet.

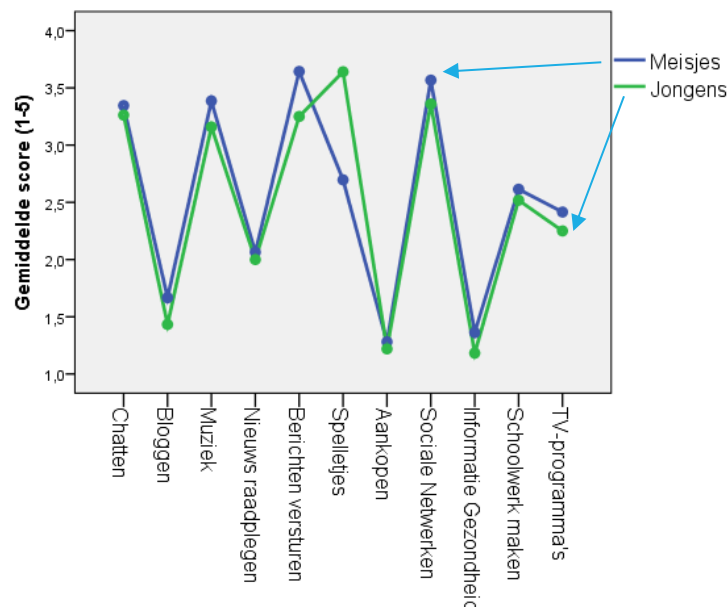
4.2 Wat doen kinderen en jongeren op internet?

In **Figuur 6** wordt weergegeven wat kinderen en jongeren (uit de bevraging) op internet gemiddeld gezien doen. **Figuur 6** toont dat de groep vooral bezig is met activiteiten zoals *chatten*, *muziek beluisteren/downloaden* (via pc, tablet, smartphone, enz.), *berichten versturen*, *gamen* en *sociale netwerken gebruiken*. In mindere mate: *internet gebruiken voor schoolwerk* en *tv-programma's bekijken*. In nog mindere mate, *bloggen*, *nieuws raadplegen*, *online aankopen doen* en *informatie opzoeken over gezondheid*.

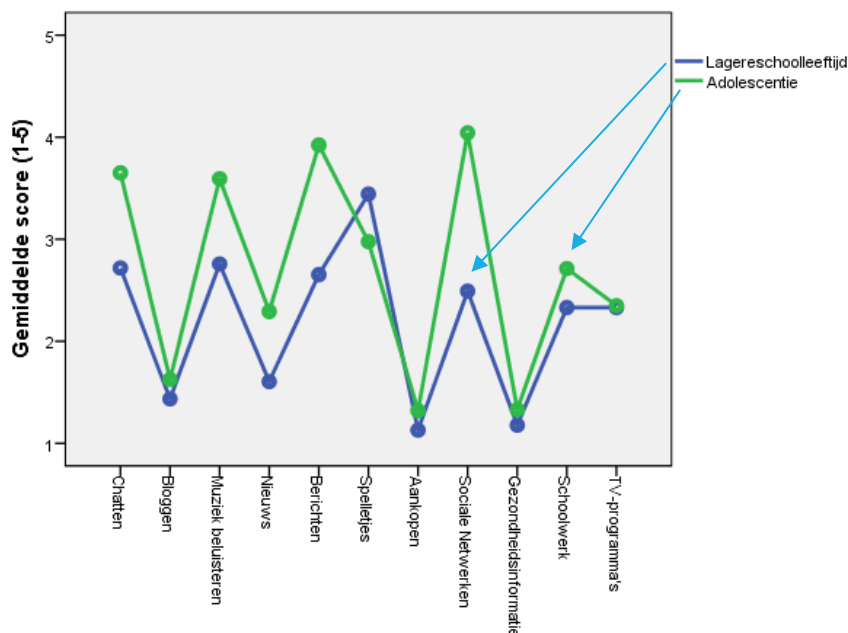
Figuur 6: Gemiddelde scores (van 1-5) voor verschillende internetactiviteiten.

Wanneer men de resultaten van **Figuur 6** verder analyseert voor jongens en meisjes apart (zie **Figuur 7**), dan ziet men weinig verschillen met uitzondering van spelletjes spelen (gamen) waar jongens significant hoger scoren vergeleken met meisjes. Daarentegen, meisjes zijn meer bezig met het versturen van berichten via msn, Twitter, Google Talk, Windows Live, Messenger enz., vergeleken met jongens. De overige verschillen tussen meisjes en jongens zijn niet significant (deze kunnen dus toevallig zijn).

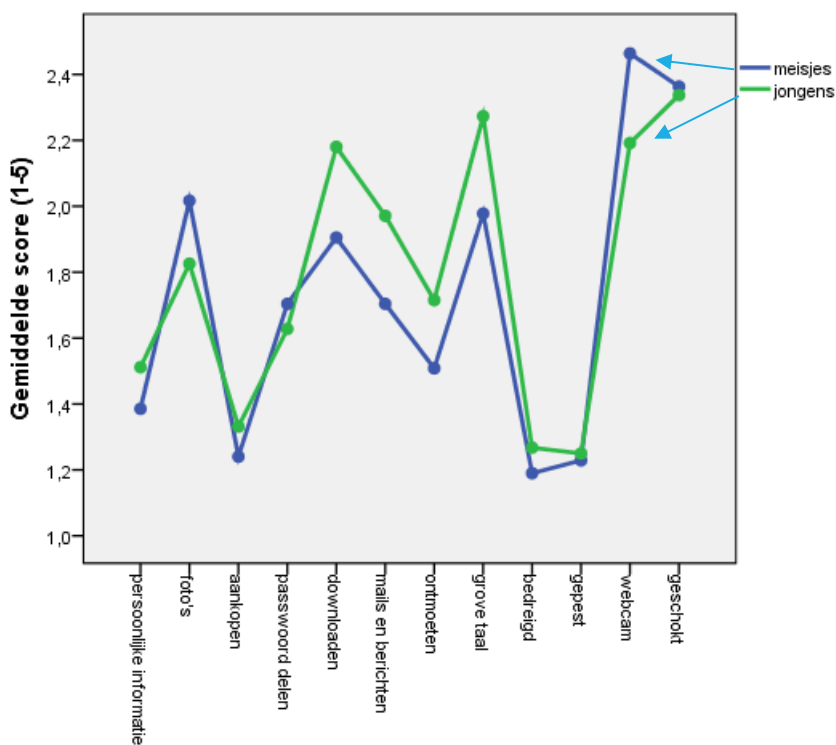
Figuur 7: Gemiddelde scores (van 1-5) voor verschillende internetactiviteiten, voor jongens en meisjes apart.

Kijkt men naar leeftijdsverschillen (in dit geval lagereschoolkinderen en jonge adolescenten), zie **Figuur 8**, dan komt een effect van leeftijd naar voor waarbij in de adolescentie meer wordt gechat, muziek wordt beluisterd of gedownload, nieuwsberichten worden geraadpleegd, berichten worden verzonden, spelletjes worden gespeeld, aankopen worden gedaan via internet, sociale netwerken worden gebruikt, gezondheidsinformatie wordt geraadpleegd en vaker internet wordt gebruikt voor schoolwerk vergeleken met kinderen.

Figuur 8: Gemiddelde scores (van 1-5) voor verschillende internetactiviteiten, voor lagereschoolkinderen en adolescenten apart.

Uit een verdere analyse blijkt dat jongens meer mails en berichten openen van onbekenden, ze meer mensen ontmoeten die ze enkel van internet kennen, ze meer betrokken zijn in gesprekken op internet waar grove taal wordt gebruikt en dat ze meer software downloaden zonder medeweten van hun ouders. Meisjes gebruiken dan weer vaker een webcam. Zie **Figuur 9**.

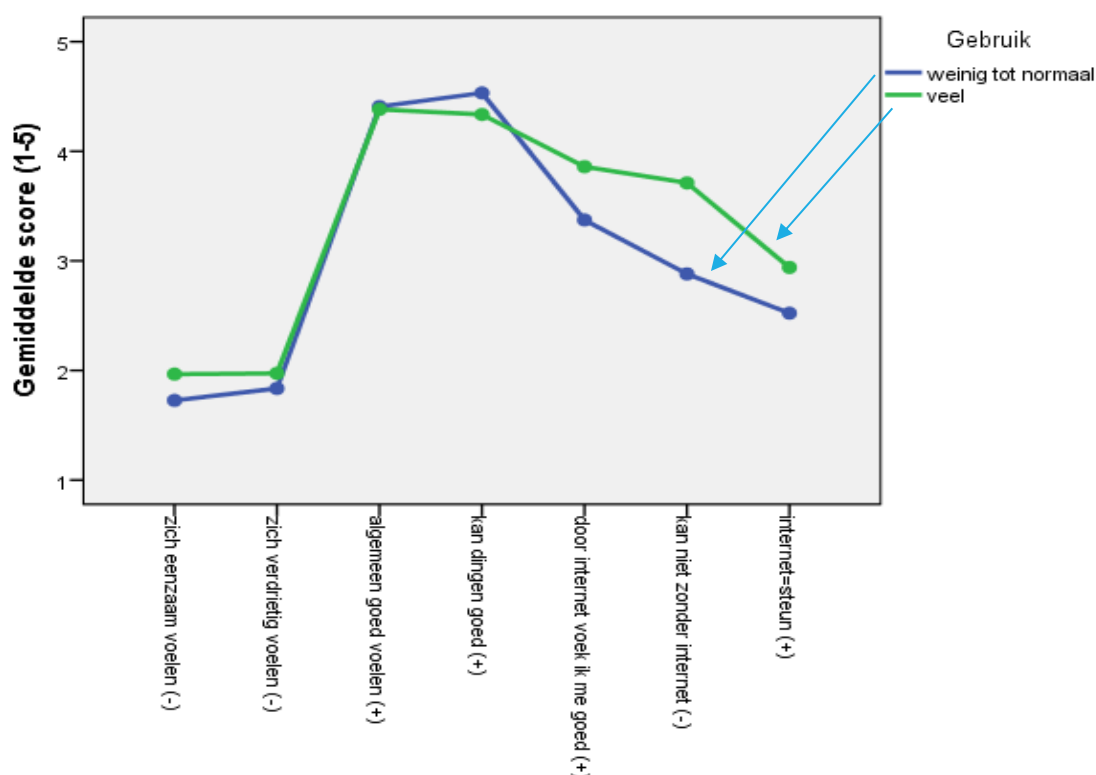
Figuur 9: Gemiddelde scores (van 1-5) voor verschillende internetactiviteiten, voor jongens en meisjes apart.

4.3 Psychisch welbevinden en internetgebruik

Psychisch (on)welbevinden werd gemeten door middel van 7 items:

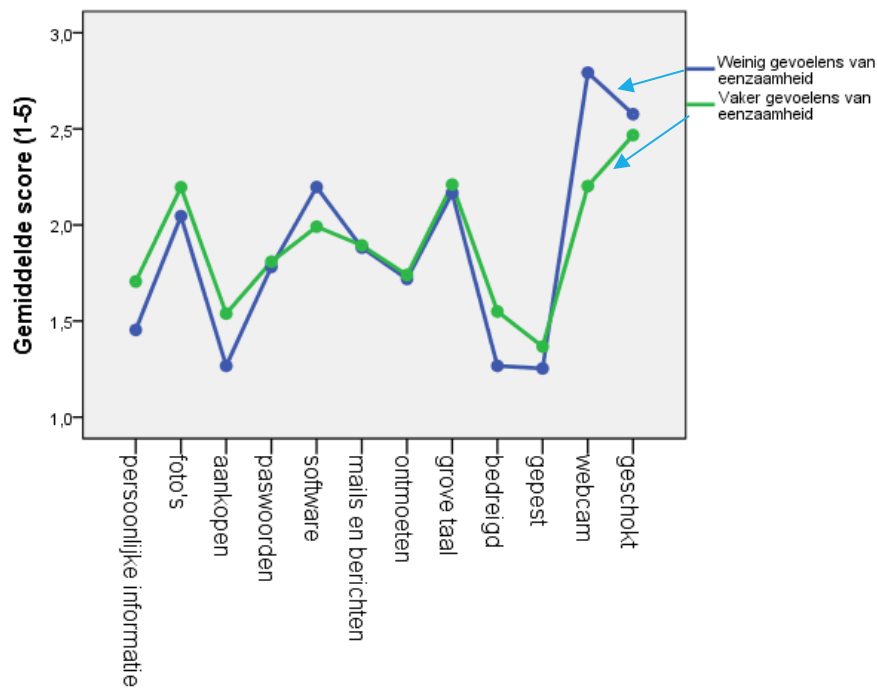
- Zich vaak eenzaam voelen (-);
- Zich vaak verdrietig voelen (-);
- Zich over het algemeen goed voelen (+);
- Erkennen dat er zijn dingen die men echt goed kan (+);
- Aangeven dat wanneer men internet gebruikt, men zich echt goed voelt (+);
- Aangeven dat men niet zonder internet kan (-);
- Aangeven dat men zich door internet gesteund voelt (+).

Deze items kunnen in verband worden gebracht met hoeveel men per dag op internet actief is. De graad van activiteit werd opgedeeld in twee categorieën, weinig tot normaal en veel. Uit de analyse komt naar voor dat kinderen en jongeren meer op internet actief zijn wanneer ze zich vaker eenzaam voelen, ook wanneer ze aangeven ze door het gebruik van internet zich goed voelen, wanneer ze niet zonder internet kunnen en wanneer ze zich door internet gesteund voelen. Kinderen blijken minder op internet actief te zijn wanneer ze van zichzelf zeggen dat ze dingen echt goed kunnen. Zie **Figuur 10**.

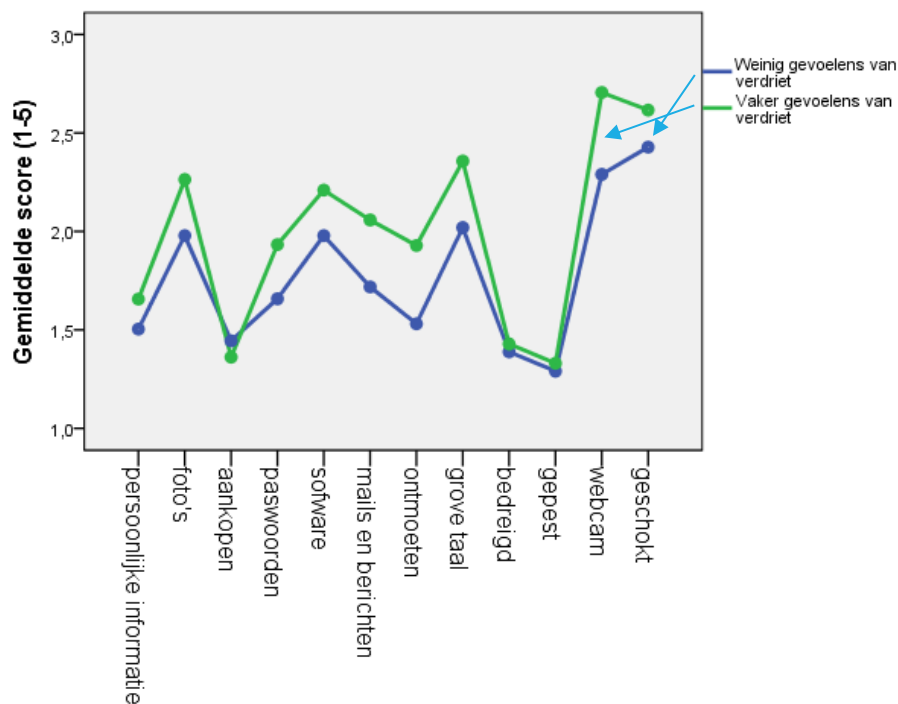

Figuur 10: Gemiddelde scores (van 1-5) voor weinig of veel internetactiviteiten, voor de verschillende items van psychisch (on)welbevinden.

Voor de verdere analyse van psychisch welbevinden werden enkel de scores voor de items *ik voel me vaak eenzaam* en *ik voel me vaak verdrietig* gebruikt. Deze scores werden in verband gebracht met mogelijke risico's van internetgebruik. Om een grafische voorstelling mogelijk te maken werden de scores voor de items rond eenzaamheid en verdrietigheid in twee categorieën opgedeeld: *weinig gevoelens van eenzaamheid* en *vaker gevoelens van eenzaamheid*. Hetzelfde geldt voor gevoelens van verdriet: *weinig gevoelens van verdriet* en *vaker gevoelens van verdriet*. Resultaten geven aan dat het vaker hebben van gevoelens van eenzaamheid samenhangt met bedreigd worden op internet en aankopen doen zonder medeweten van de ouders. Gevoelens van verdriet kunnen in verband gebracht worden met drie tendensen. Hoe meer kinderen verdriet rapporteren, hoe meer ze geneigd zijn om foto's van vrienden of familie op internet te laden zonder hun toestemming, hoe meer ze mensen ontmoeten die ze enkel van internet kennen en hoe meer ze op internet al eens werden bedreigd. Deze resultaten worden weergegeven in **Figuren 11 en 12**.

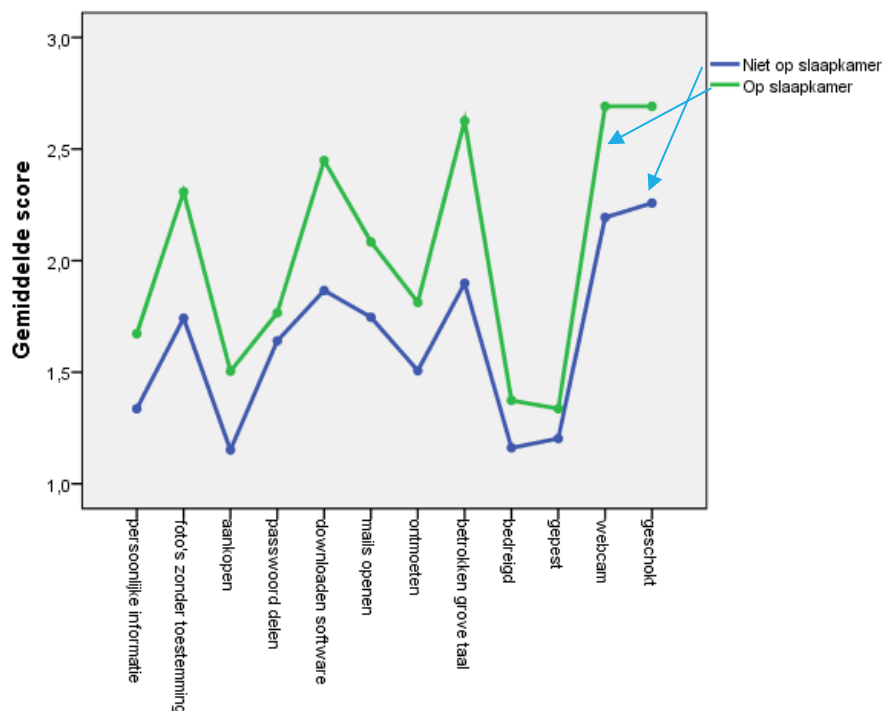
Figuur 11: Gemiddelde scores (van 1-5) voor verschillende factoren van mogelijk onveilig internetgebruik bij weinig en vaker gevoelens van eenzaamheid.

Figuur 12: Gemiddelde scores (van 1-5) voor verschillende factoren van mogelijk onveilig internetgebruik bij weinig en vaker gevoelens van verdriet.

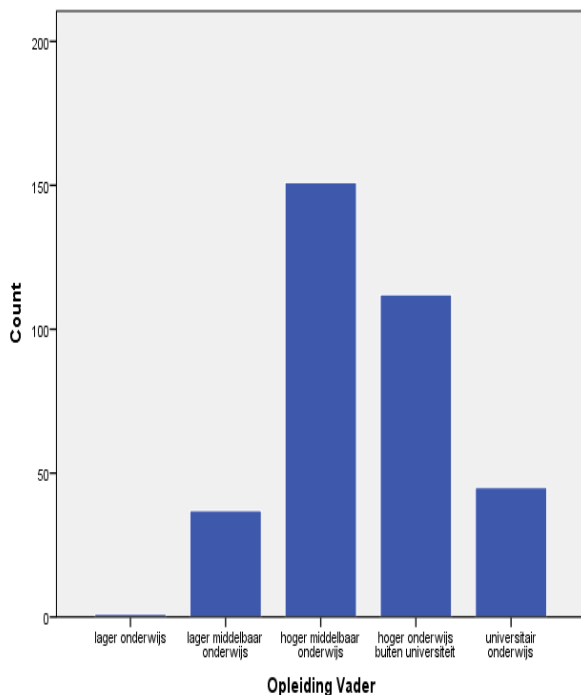
4.4 Internet en Ouders

Internet gebruiken op de slaapkamer heeft een effect op wat het kind doet met internet, zie **Figuur 13**. Zo zullen kinderen die internettoegang op de slaapkamer hebben, meer persoonlijke informatie over iemand op internet posten zonder hun toestemming, meer foto's van vrienden of familie op internet laden zonder hun toestemming, vaker aankopen doen zonder medeweten van de ouders, vaker software downloaden zonder medeweten van de ouders, meer mails of berichten openen van mensen die men niet kent, vaker mensen ontmoeten die men enkel via internet leerde kennen, vaker betrokken geraken in gesprekken waar grove taal wordt gebruikt, meer bedreigd worden, vaker een webcam gebruiken en tenslotte vaker geschokt zijn door wat men ziet op internet.

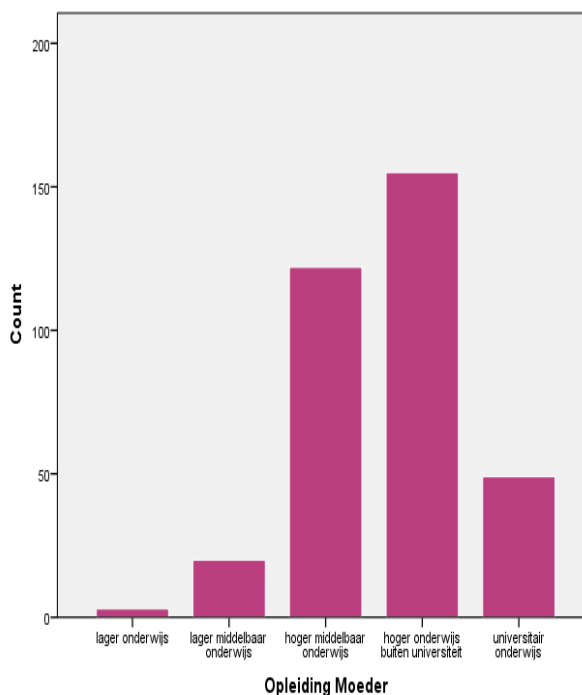

Figuur 13: Gemiddelde scores (van 1-5) voor verschillende factoren van mogelijk onveilig internetgebruik op de slaapkamer en daarbuiten.

Een grafische weergave van het opleidingsniveau van de ouders werd weergegeven in Figuren 14 en 15. Voor de bevraagde kinderen werd geen verband gevonden tussen het aantal keren dat het kind online gaat per dag of hoe vaak het dit doet en de opleiding van de vader of moeder.

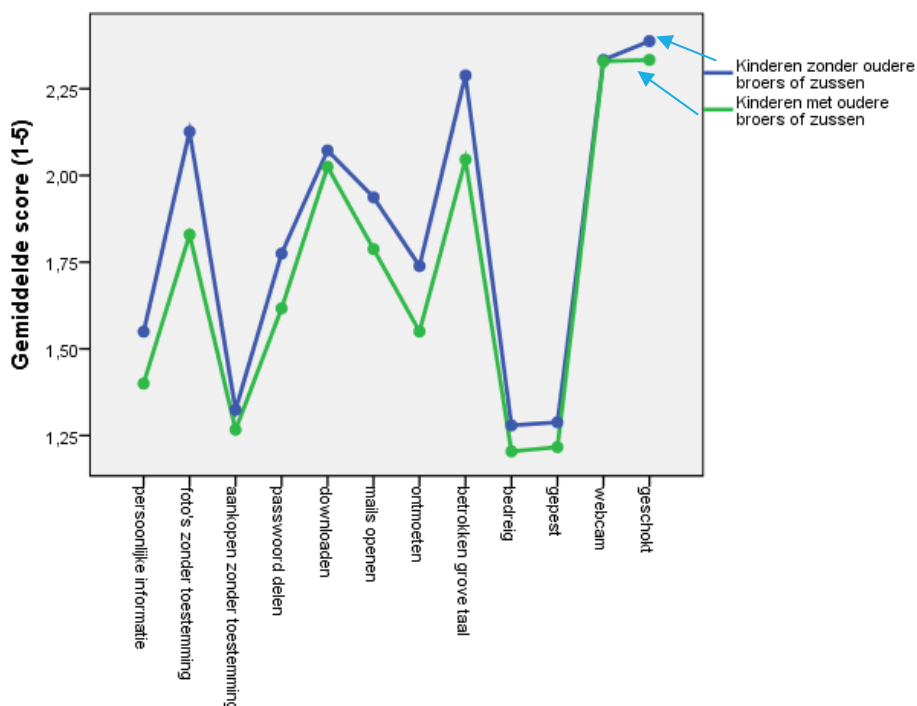
Figuur 14: Aantal vaders met een specifiek opleidingsniveau.

Figuur 15: Aantal moeders met een specifiek opleidingsniveau.

Men kan zich de vraag stellen of het hebben van oudere broers of zussen aanleiding geeft tot meer internetgebruik en eveneens onveilig internetgebruik. De resultaten geven aan dat er geen significant verschil bestaat tussen de hoeveelheid internetactiviteit bij kinderen met en bij kinderen zonder oudere broers of zussen. Echter wanneer een kind oudere broers of zussen heeft, blijken effecten naar voor te komen waarbij de broers en zussen een *protectieve factor* spelen in plaats van een aanleiding tot onveilig internetgebruik, zie Figuur 16. Kinderen met oudere broers of zussen zijn minder geneigd om foto's van vrienden of familie op internet te plaatsen zonder hun toestemming, ze zijn minder geneigd betrokken te geraken in

gesprekken op internet waar grove taal wordt gebruikt en ze zijn minder geneigd om af te spreken met mensen die ze enkel via internet hebben leren kennen.

Figuur 16: Gemiddelde scores (van 1-5) voor verschillende factoren van mogelijk onveilig internetgebruik bij kinderen met en zonder oudere broers of zussen.

Verder toont de analyse aan dat ouders zich zorgen maken over het internetgedrag van hun kind naarmate hun kind meer op internet actief is. Verder weten ouders minder goed waar hun kind mee bezig is bij meer internetgebruik.

Uit de analyse komt ook naar voor oudercontrole afhangt van de leeftijd van het kind (hoe ouder hoe minder), maar niet van de sekse van het kind. Wanneer men oudercontrole bekijkt in relatie met de verschillende factoren van (on)veilig internetgebruik van het kind, dan komt enkel naar voor dat oudercontrole samenhangt met minder persoonlijke informatie posten zonder toestemming. Deze resultaten tonen in zekere zin aan, binnen deze bevraging, dat oudercontrole *weinig effect* heeft over hoe het kind zich gedraagt op internet.

4.5 Schoolprestaties

Scores voor lezen en wiskunde werden bevraagd. Voor wat betreft de schoolresultaten voor lezen werd geen beduidend verband gevonden met de graad van activiteit op internet. Echter, voor wiskunde zijn de scores lager bij kinderen die veelvuldig internet gebruiken vergeleken met kinderen die minder internet gebruiken (sterke tendens). Resultaten geven ook aan dat er hogere scores voor lezen worden gerapporteerd wanneer de opleiding van de vader en de opleiding van de moeder hoger is. Dit verband werd eveneens gevonden voor wiskunde.

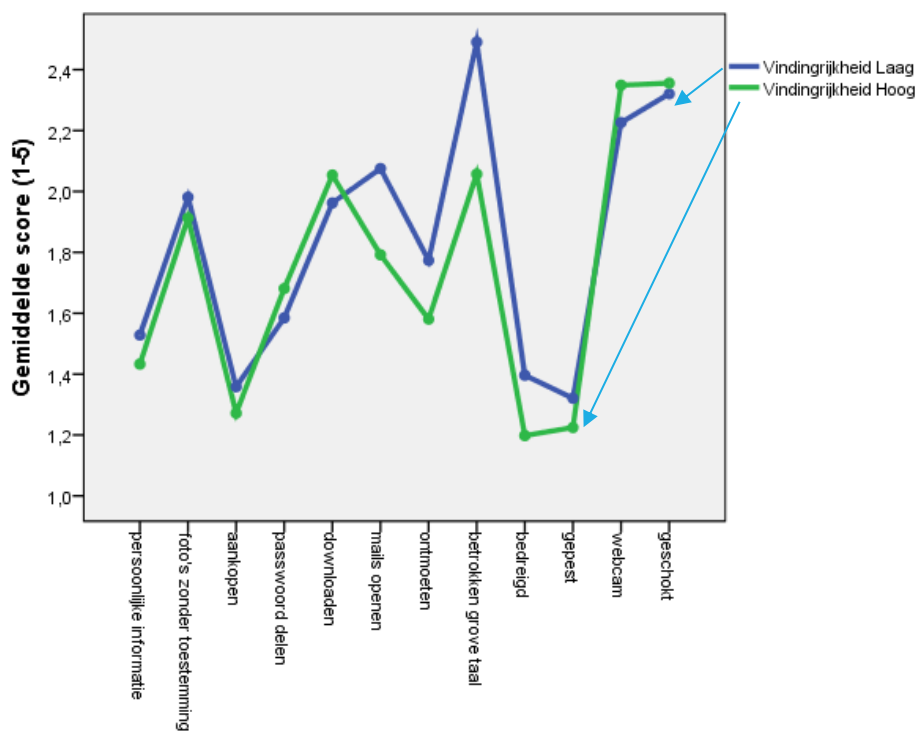
Verder is er een negatief verband tussen de gerapporteerde scores voor wiskunde en het psychisch welbevinden van het kind (eenzaamheid, verdriet) maar niet voor lezen.

4.6 Persoonlijkheid

Correlaties tonen een negatief verband tussen extraversie en gevoelens van eenzaamheid en gevoelens van verdriet bij het kind (hoe meer extraversie, hoe minder eenzaamheid en verdriet). Eveneens kan worden vastgesteld dat hoe meer ouders hun kind als emotioneel stabiel zien (laag neurotisch), hoe minder het kind gevoelens van eenzaamheid en verdriet rapporteert.

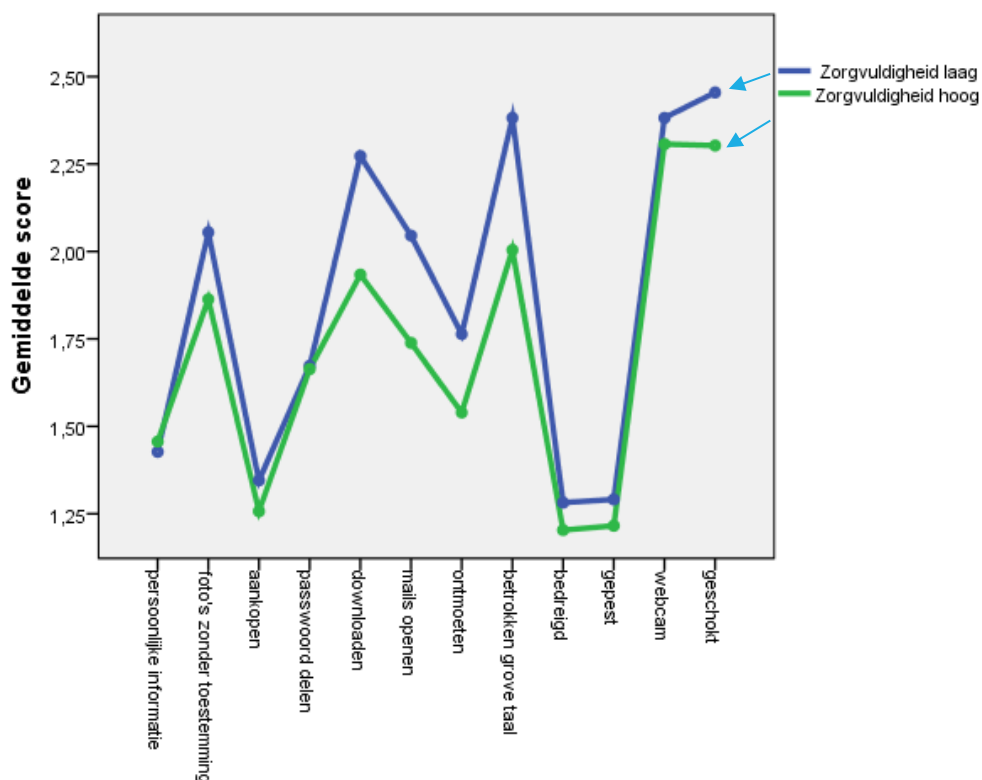
Er werd verder gevonden dat hoe vindingrijker (zoals creativiteit) en zorgvuldiger kinderen zijn, hoe minder ze met internet bezig zijn.

Een analyse geeft verder aan dat kinderen die hoog scoren voor vindingrijkheid minder geneigd zijn om mails en berichten van onbekenden te openen, betrokken zijn in internetconversaties waar grove taal wordt gebruikt of bedreigd worden op internet, zie **Figuur 17**.

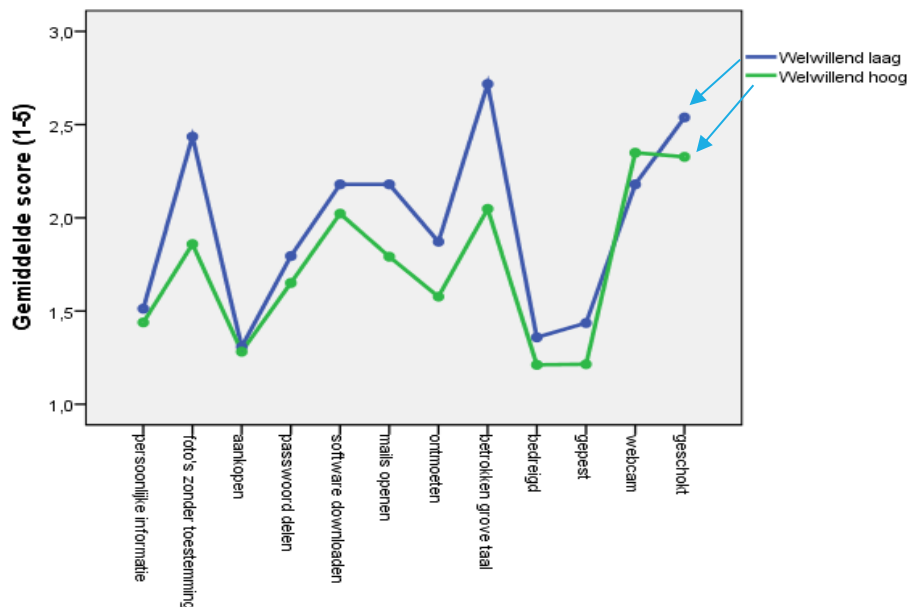
Figuur 17: Gemiddelde scores (van 1-5) voor verschillende factoren van mogelijk onveilig internetgebruik bij lage en hoge vindingrijkheid.

Verder, zie Figuur 18, werd gevonden dat kinderen die hoog scoren voor *zorgvuldigheid*, minder geneigd zijn om software te downloaden zonder medeweten van hun ouders, minder mails en berichten openen van onbekenden, minder geneigd zijn om mensen te ontmoeten die men enkel via internet kent en minder geneigd zijn om betrokken te geraken in gesprekken waarin grove taal wordt gebruikt.

Figuur 18: Gemiddelde scores (van 1-5) voor verschillende factoren van mogelijk onveilig internetgebruik bij lage en hoge zorgvuldigheid.

Eveneens werd gevonden dat kinderen die welwillend zijn (daar hoger op scoren) minder foto's op internet zullen posten zonder toestemming, minder mails en berichten van onbekenden zullen openen, minder betrokken geraken in gesprekken waarin grove taal wordt gebruikt en minder op internet gepest worden. Deze groep kinderen is niet minder actief op internet.

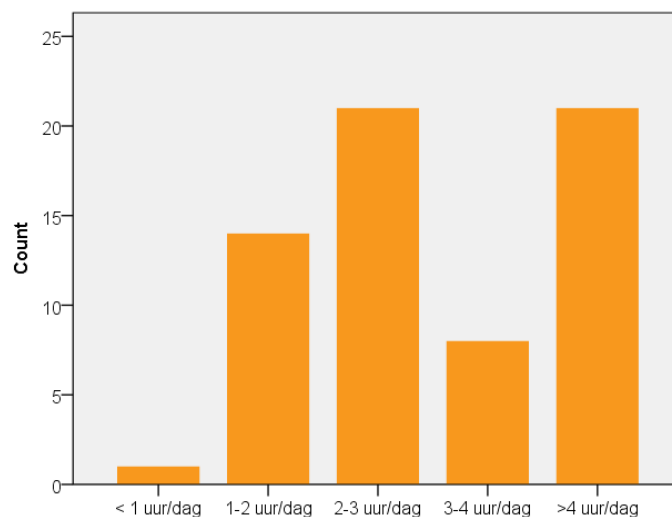

Figuur 19: Gemiddelde scores (van 1-5) voor verschillende factoren van mogelijk onveilig internetgebruik bij lage en hoge welwillendheid.

4.7 Oudere adolescenten

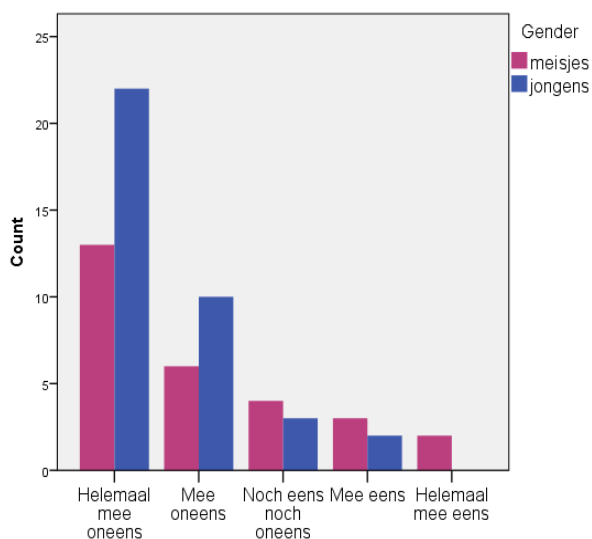
Vijvenzestig studenten met een leeftijd van 16 tot 17 jaar waarvan 28 meisjes en 37 jongens namen in een bijkomend onderzoek deel aan de bevraging.

In **Figuur 20** wordt de frequentie van internetgebruik grafisch weergegeven.

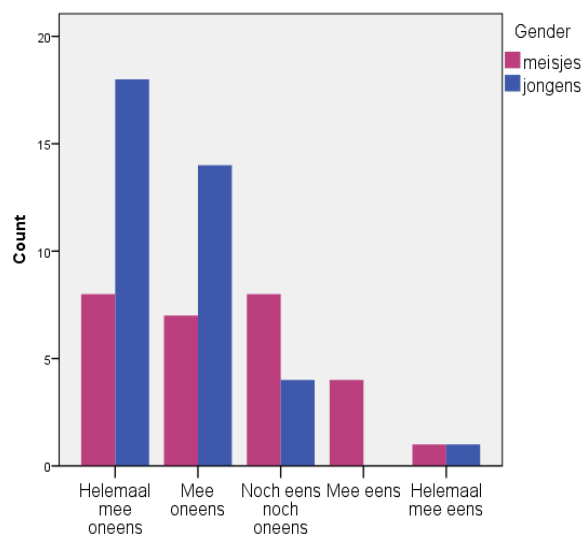

Figuur 20: Gespendeerde tijd per dag online.

In **Figuren 21 en 22** worden de resultaten van psychisch welbevinden weergegeven voor 2 items: zich vaak eenzaam voelen en zich vaak verdrietig voelen. De figuren tonen dat meisjes iets meer scoren op de categorieën mee eens en helemaal mee eens wat kan duiden op een hoger voorkomen van psychisch onwelbevinden bij meisjes.

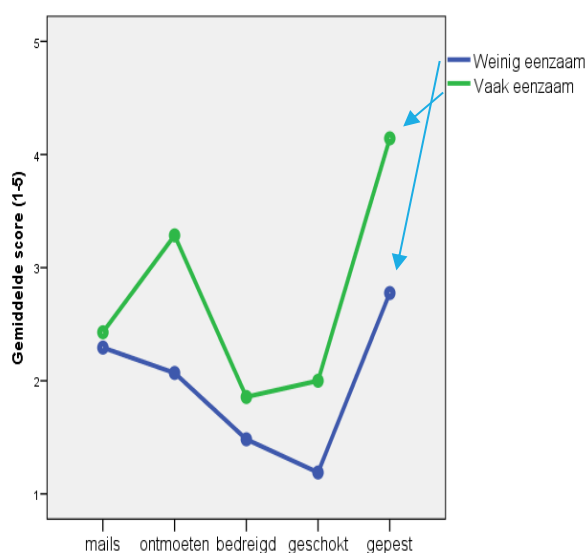

Figuur 21: Aantal antwoorden per categorie voor gevoelens van eenzaamheid.

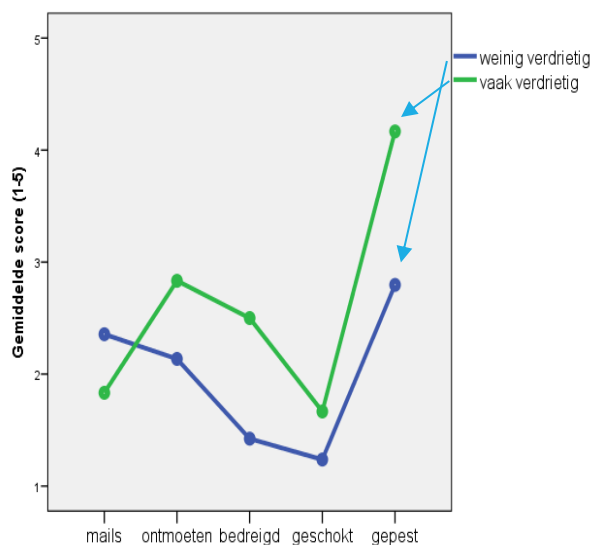

Figuur 22: Aantal antwoorden per categorie voor gevoelens van verdrietigheid.

In Figuren 23 en 24 worden een aantal factoren van (on)veilig internetgebruik weergegeven voor gevoelens van eenzaamheid en verdrietigheid.

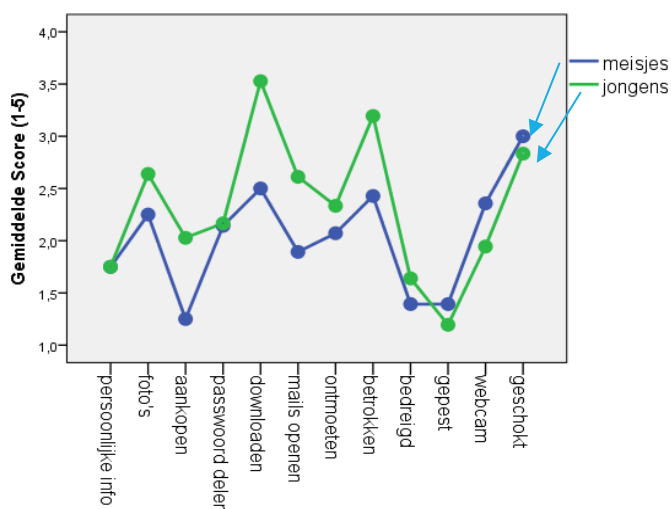

Figuur 23: Gemiddelde score voor factoren van potentieel onveilig internetgebruik bij weinig of vaak gevoelens van eenzaamheid.

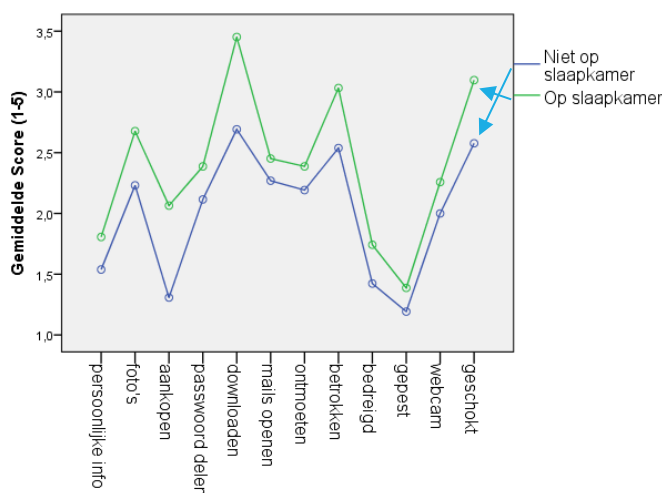
Figuur 24: Gemiddelde score voor factoren van potentieel onveilig internetgebruik bij weinig of vaak gevoelens van verdriet.

In Figuur 25 wordt voor jongens en voor meisjes apart weergegeven wat de gemiddelde score is voor mogelijk risicovol internetgebruik. Uit de analyse kwam naar voor dat jongens meer aankopen doen op internet zonder dat hun ouders dat weten, dat jongens meer software downloaden zonder dat hun ouders daarvan op de hoogte zijn, dat jongens meer berichten en mails openen van onbekenden, dat ze meer betrokken zijn in gesprekken waar grove taal wordt gebruikt.

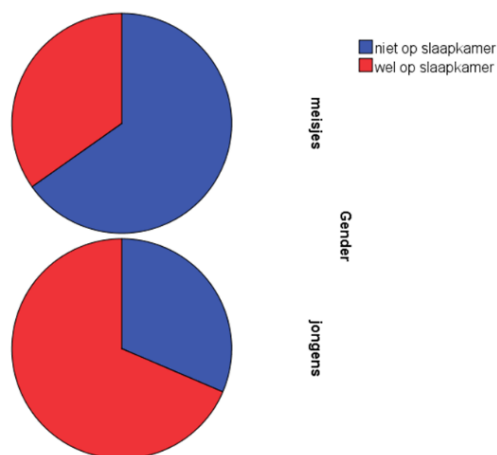

Figuur 25: Gemiddelde scores (van 1-5) voor verschillende factoren van mogelijk onveilig internetgebruik.

In **Figuur 26** worden de verschillende factoren van internetgebruik in verband gebracht met het al dan niet ter beschikking hebben van internet op de slaapkamer. Een analyse geeft aan dat jongens, in vergelijking met meisjes, meer persoonlijke informatie op internet posten zonder toestemming, meer foto's van vrienden en familie op internet plaatsen zonder hun toestemming, meer aankopen doen op internet zonder medeweten van hun ouders, meer software downloaden zonder medeweten van hun ouders, meer mails en berichten openen van onbekenden, meer mensen ontmoeten die ze enkel kennen van internet, meer betrokken zijn in gesprekken op internet waar grove taal wordt gebruikt, meer bedreigd worden op internet, meer gepest worden op internet, meer een webcam gebruiken en meer geschokt zijn door wat men op internet zag. In **Figuur 27** wordt verder weergegeven hoeveel van de bevroegde jongeren internet op de slaapkamer heeft.

Figuur 26: Gemiddelde score voor factoren van internetgebruik al dan niet in de slaapkamer.

Figuur 27: Internet in de slaapkamer voor jongens en voor meisjes.

5 Nabeschouwing

In de huidige studie werd nagegaan op welke manier kinderen en jongeren (10-14 jaar) met internet omgaan en hoe de reactie van hun ouders daarop is. Daarvoor werd een vragenlijst gebruikt bestaande uit twee delen. Een eerste deel bevroeg het kind over zijn of haar internetgedrag. Een tweede deel bevroeg een van beide ouders in verband met het internetgedrag van hun kind maar andere factoren zoals de persoonlijkheid van hun kind, het aantal vrienden en de geschatte schoolresultaten werden eveneens bevraagd.

Een bijkomende groep van 16-jarigen werd bevraagd. Hun ouders vulden de vragenlijst echter niet in.

Een statistische analyse werd uitgevoerd om de relaties tussen de verschillende variabelen in kaart te brengen maar deze gegevens werden niet in bovenstaand rapport vermeld omwille van leesbaarheid.

Volgende belangrijkste bevindingen kwamen uit het onderzoek naar voor:

- Kinderen tussen 10 en 14 jaar zijn veelvuldig actief op internet. Naarmate ze ouder worden neemt deze graad van activiteit toe.
- De jongste groep (10-12 jaar) is het minst online op de slaapkamer (waar er geen ouderlijke controle is), de oudere groep is dat het meest.
- Kinderen en jongeren zijn vooral begaan met communicatie op internet maar ook met gamen en muziek. Het aandeel sociale interactie is sterker bij oudere kinderen en adolescenten. Ook zijn jongens meer betrokken bij gamen op internet.
- Kinderen tussen 10 en 14 jaar verschillen (met uitzondering van gamen) weinig van elkaar voor wat betreft wat ze doen op internet.
- Er is een relatie tussen psychisch onwelbevinden en internetgebruik. Er werd gevonden dat hoe meer kinderen gevoelens van eenzaamheid en verdriet rapporteren, ze meer op internet actief zijn.
- Er is een relatie tussen psychisch onwelbevinden en mogelijke internetrisico's. Deze risico's werden bevraagd door 12 items: persoonlijke informatie over iemand op internet posten zonder toestemming; foto's van vrienden of familie op internet laden zonder hun toestemming; online aankopen doen zonder medeweten van de ouders; passwords met iemand anders delen; software downloaden zonder medeweten van de ouders; mails of berichten openen van mensen die men niet kent; mensen ontmoeten die men enkel van internet kent; betrokken zijn in gesprekken waar mensen grove taal gebruiken; bedreigd worden op internet; gepest worden op internet; een webcam gebruiken; geschokt zijn van wat op internet te zien is. Resultaten geven aan dat het vaker hebben van gevoelens van eenzaamheid samenhangt met bedreigd worden op internet en aankopen doen zonder medeweten van de ouders. Gevoelens van verdriet kunnen in verband gebracht worden met drie tendensen. Hoe meer kinderen verdriet rapporteren, hoe meer ze geneigd zijn om foto's van vrienden of familie op internet te laden zonder hun toestemming, hoe meer ze mensen ontmoeten die ze enkel van internet kennen en hoe meer ze op internet al eens werden bedreigd.
- Kinderen en jongeren met internettoegang op de slaapkamer, vertonen meer risicogedrag vergeleken met kinderen die geen internet op de slaapkamer hebben. Zo blijkt dat kinderen die internet op de slaapkamer gebruiken, duidelijk meer persoonlijke informatie over iemand op internet posten zonder hun toestemming, foto's van vrienden of familie op internet laden zonder hun toestemming, aankopen doen zonder medeweten van de ouders, software downloaden zonder medeweten van de ouders, mails of berichten openen van mensen die men niet kent, mensen ontmoeten die men enkel van internet leerde kennen, betrokken geraken in gesprekken waar grove taal wordt gebruikt, meer bedreigd worden, vaker een webcam gebruiken en tenslotte vaker geschokt zijn door wat men ziet op internet.
- Uit de bevraging kwam naar voor dat ouders buiten de slaapkamercontrole weinig effect hebben op het internetgedrag van hun kind (bv. websites afschermen, grenzen stellen, accounts controleren enz.). Wel kwam naar voor dat het hebben van oudere broers of zussen een beschermende factor was. Kinderen namen in dat geval minder 'risico's'.
- Kinderen die lager scoren voor wiskunde, zijn die kinderen die meer op internet actief zijn. Ook blijkt er een negatief verband tussen de scores voor wiskunde en het emotioneel welbevinden van het kind. Voor lezen werd geen verband gevonden.
- Op het vlak van persoonlijkheid werd een negatief verband gevonden tussen de persoonlijkheidstrekken vindingrijkheid, zorgvuldigheid en welwillendheid en diverse factoren van onveilig internetgebruik. Ook gaan kinderen die hoog scoren op vindingrijkheid (bv. creativiteit) en zorgvuldigheid minder actief zijn op internet.

Er bestaat weinig twijfel over het feit dat ouders bezorgd zijn om het internetgedrag van hun kind en dit neemt toe met de leeftijd en met de graad van activiteit op internet. Eveneens is men het erover eens dat ouders maar ook opvoeders en leerkrachten, een belangrijke opvoedingsrol zijn toebedeeld in verband met het verantwoord omgaan met internet. De vraag is echter hoe deze aanpak er precies moet uitzien. Positief is wel dat ouders, jongens en meisjes op dat vlak niet anders behandelen.

Soms wordt gesteld dat het monitoren of controleren van wat een kind doet op het internet een van de meest fundamentele elementen is waar ouders aandacht moeten voor hebben. Met name, nagaan wat kinderen doen en wat ze hebben gedaan,

welke websites ze hebben bezocht, welke applicaties en programma's werden gedownload of welke vrienden werden geaccepteerd. Ouders gaan soms nog een stap verder en gebruiken software om de internetactiviteiten van hun kind of hun adolescent geheel of gedeeltelijk op te volgen en te controleren. Niettegenstaande open of heimelijk monitoren een verschil in aanpak is, stelt men dat bij beide manieren, het kind vaak strategieën zal ontwikkelen om de controles te omzeilen. Voorbeelden zijn het gebruik van internet buitenshuis door middel van smartphone-technologie, het gebruik van andere digitale tools in plaats van Facebook (die ouders en opvoeders niet of minder goed kennen), het inzetten van manieren om de eigen privacy beter af te schermen enz. Men stelt zich dan ook de vraag of monitoren wel steeds de goede pedagogische aanpak is. Monitoren kan misschien afhangen van de leeftijd en de rijpheid van het kind, een belangrijker aspect is wellicht dat men de privacy respecteert wanneer het kind of de jongere informatie met anderen deelt. Respect voor privacy is in dat opzicht een aspect dat zijn plaats heeft in de ontwikkeling van een kind of van een adolescent.

In het huidige onderzoek werden leerkrachten niet bevraagd. Wel houdt het gedrag van ouders (bv. grenzen stellen, bepalen wanneer men online gaat, accounts controleren, bepalen hoe men zich moet gedragen op internet, nagaan of websites geschikt zijn enz.) weinig verband met het risicogedrag van het kind of de jongere online. Dit wil niet zeggen dat opvoeders geen toezicht meer moeten houden want zo komen duidelijke verschillen naar voor met betrekking tot gedrag op internet bij kinderen die internet op de slaapkamer hebben vergeleken met kinderen die geen internet op de slaapkamer hebben. Echter, in de huidige studie willen we vooral pleiten om aandacht te bieden voor het omgaan met informatie, met name het groeien op vlak van mediawijsheid en dit reeds van in de basisschool. En wellicht zal het zo zijn dat ook ouders, opvoeders en leerkrachten zelf een weg te gaan hebben op het vlak van mediawijsheid (bv. veel ouders zetten zelf foto's van hun kinderen op facebook zonder medezeggenschap van hun kind, dit is niet het goede voorbeeld). Het is zo dat kinderen en jongeren vaak de verantwoordelijkheid en de levenswijsheid missen met betrekking tot het omgaan met internet, die ouders en leerkrachten wel moeten kunnen bieden. Jongeren beseffen niet steeds de impact van wat ze op internet plaatsen of delen met anderen (bv. filmpjes, naaktfoto's) en moeten in geval van problemen op volwassenen kunnen terugvallen.

Er is meer onderzoek nodig naar het gebruik van internet en psychisch welbevinden. Sociale media hebben eigen, specifieke kenmerken, die niet of minder in reële sociale interacties worden gevonden. Zo zal men bijvoorbeeld sneller persoonlijke informatie doorgeven aan anderen die men niet steeds goed kent, hierin schuilt een potentieel risico. In de huidige studie werden verbanden gevonden tussen internetgebruik en psychisch onwelbevinden, er werden eveneens verbanden gevonden tussen psychisch onwelbevinden en meer risicovol gedrag op internet. Deze effecten kwamen naar voor in de groep van 10 tot 14-jarigen en nog duidelijker in de groep van 16 tot 17-jarigen. De psychische toestand is echter niet noodzakelijk de oorzaak van het internetgedrag of omgekeerd (in de huidige studie werden enkel verbanden onderzocht). Toch is het van belang om bij de gevonden effecten stil te staan. Het is mogelijk dat kinderen en jongeren een toevlucht zoeken op internet om gemiste kansen in te vullen of ze zoeken naar aandacht die ze in de reële omgeving niet (kunnen) vinden. De kans is dan mogelijk groter om af te spreken met mensen die men enkel kent van internet of om persoonlijke informatie of informatie van anderen publiek te maken. Het is ook mogelijk dat het internet *zelf* aanleiding geeft tot een negatieve geluksbeleving. De negatieve impact van bijvoorbeeld sociale media op het ervaren van geluk kan ontstaan door sociale vergelijking en sociale conformiteit. Naarmate een kind ouder wordt, wordt het belang van sociale vergelijking en sociale conformiteit groter. Sociale goedkeuring houdt jongeren en kinderen in het spoor maar vereist dat men zichzelf vergelijkt met wat anderen doen, wat ze kunnen en hoe ze zich presenteren, in de werkelijkheid maar ook op internet. Het is pas later, en dit geldt overigens niet voor alle adolescenten, dat de ontwikkeling van het zelfbewustzijn, de adolescent in staat stelt om individuele verschillen beter te herkennen en om zichzelf hierin beter te kunnen plaatsen. Er is geen twijfel dat bepaalde sociale vergelijkingen van belang zijn voor de ontwikkeling van een positief zelfbeeld. Zo toonde onderzoek aan dat neerwaartse vergelijkingen (zichzelf als beter zien ten aanzien van anderen) aanleiding geven tot positieve effecten (o.a., minder angstig zijn, meer zelfvertrouwen hebben enz.). Echter bij opwaartse vergelijkingen, waarbij men zichzelf als ondergeschikt en zwakker ziet vergeleken met anderen, ziet men vaker een negatief welbevinden. De sterkte van deze effecten hangt af van individu tot individu maar ook van de frequentie waarmee dit gebeurt. Een veelvuldige opwaartse sociale vergelijking (bv. op Facebook) zal op lange termijn voor het emotioneel welbevinden van de jongere negatief zijn.

Onderzoek legt naast internetgevaars ook vaak verbanden met andere psychologische variabelen. Een voorbeeld daarvan is persoonlijkheid. Persoonlijkheid is een geheel van specifieke eigenschappen (deels aangeboren, deels verworven) die iemand heeft en die gedachten, gevoelens en motivaties bepaalt of voorspelt in verschillende situaties. Persoonlijkheid wordt vaak omschreven in termen van persoonlijkheidstrekken. Afhankelijk van het theoretische model en de onderliggende vragen werden persoonlijkheidsmodellen ontworpen met 5 of meer factoren (en soms minder). In de huidige studie werd geen gebruik gemaakt van een persoonlijkheidsvragenlijst om te bepalen welk persoonlijkheidsprofiel het bevraagde kind heeft. Er werd wel vertrokken van het 5-factoren model (extraversie, neuroticisme, zorgvuldigheid, vindingrijkheid en openheid) en er werd aan de ouders van het kind gevraagd om aan te geven hoe sterk hun kind op elk van deze factoren of persoonlijkheidstrekken scoorde. Dit op een schaal van 1 tot en met 10. Op die manier kreeg men toch een beeld van de persoonlijkheid van het kind en kon het worden gebruikt voor verdere analyse.

Extraversie verwijst naar positieve emoties en de neiging om actief te zijn, stimulatie op te zoeken en de aanwezigheid van anderen te appreciëren. Extraversie blijkt uit eerder onderzoek verbonden te zijn met het gebruik van sociale media, hoe extravert, hoe groter de activiteit op sociale media. In de huidige studie werd een negatief verband gevonden tussen extraversie en gevoelens van eenzaamheid en verdriet wat kan duiden op enige betrouwbaarheid van de vragenlijst. Verder

zijn er geen verbanden gevonden met internetgedrag. Dus bij kinderen en jongeren kunnen, op basis van deze steekproef, de bevindingen uit eerder onderzoek niet worden bevestigd.

Neuroticisme of emotionele onstabieleit heeft te maken met het vaker ervaren van negatieve emoties zoals angst, stress, neerslachtigheid en een laag zelfvertrouwen. De persoonlijkheidstrek kan worden gezien als de tegenpool van emotionele stabiliteit. Eerder onderzoek stelt dat er een relatie bestaat tussen neuroticisme en een verhoogde activiteit op internet. Zo zouden mensen met hogere scores voor neuroticisme meer geneigd zijn om instant messaging en sociale netwerken te gebruiken al werden omgekeerde verbanden eveneens gevonden. Anderzijds is er ook iets voor te vinden om te stellen dat emotionele stabiliteit toeneemt in online-communicatie vergeleken met reële communicatie. Dit kan bijvoorbeeld zijn bij mensen die in de reële omgang minder gemakkelijk gelijkgezinden vinden rond onderwerpen zoals seksuele oriëntatie, gezondheidsproblemen enz. Ander onderzoek stelt dan weer dat emotionele instabiliteit een verhoogd risico met zich meebrengt voor buitensporig internetgebruik en internetverslaving. Auteurs stellen eveneens dat sociale remmingen net worden weggenomen of verminderd in onlinecommunicatie omwille van de factor anonimiteit. In de huidige studie werd een negatief verband gevonden tussen neuroticisme of emotionele onstabieleit en gevoelens van eenzaamheid en verdriet wat opnieuw kan duiden op enige betrouwbaarheid van de vragenlijst. Echter, kinderen die hoog scoren voor deze persoonlijkheidstrek gaan niet meer of minder actief zijn op internet. Ook hun internetgedrag is niet meer of minder risicovol. De bevindingen uit de literatuur worden voor de huidige onderzoeksgroep niet bevestigd.

Openheid en vindingrijkheid heeft betrekking op de graad van nieuwsgierigheid, willen leren, creatief zijn, openstaan voor nieuwe ideeën en ervaringen enz. Hoe hoger de score, hoe minder men als conservatief wordt gezien. Men gaat er vaak van uit dat mensen met hogere scores voor openheid meer geneigd zijn om informatie op te zoeken die hun nieuwe inzichten kan verschaffen en dat ze eveneens meer betrokken zijn in sociale netwerken, blogactiviteiten en online games. In het huidige onderzoek vinden we niet dat kinderen die hoog scoren op het vlak van openheid en vindingrijkheid met andere activiteiten bezig zijn op internet wel dat ze minder actief zijn op internet (zwakke tendens). Eveneens werd gevonden dat deze groep kinderen en jongeren op een aantal vlakken minder risicovol gedrag gaan stellen. Wellicht heeft dit te maken met het feit dat ze neigen om minder met internet bezig te zijn en dat ze meer betrokken (en geïnteresseerd) zijn in andere activiteiten zoals muziekschool, scouting, kunst, expressie, en andere niet-computergerelateerde activiteiten.

Aangenaamheid en welwillendheid betekent vriendelijk zijn in de omgang, meewerkend, op zoek gaan naar harmonie enz. In het huidige onderzoek wordt vastgesteld dat kinderen die hoog scoren op welwillendheid minder risicovol gedrag vertonen. Niettegenstaande men geen duidelijke verbanden vond in de literatuur, is het mogelijk dat bij kinderen en adolescenten er wel een effect bestaat. Met name, kinderen en adolescenten die zich schikken in gestelde richtlijnen (door ouders, opvoeders en leerkrachten) gaan minder 'buiten de lijnen' gaan en dus minder 'risico's nemen' (op internet).

Nauwgezetheid betekent dat men georganiseerd is dat men over zelfdiscipline beschikt en impulsen beheerst. Eerder onderzoek geeft aan dat nauwgezetheid negatief verband houdt met buitensporig internetgebruik en verslaving. Dit kan te maken hebben met het feit mensen met lagere scores voor nauwgezetheid sneller 'op drift slaan' in tal van prikkels die internet biedt. Ook in het huidige onderzoek zijn kinderen en jongeren beduidend minder met internet bezig wanneer ze hoog scoren op zorgvuldigheid waardoor ook de genomen risico's afnemen. Het is mogelijk dat kinderen en jongeren die hoog scoren op deze trek minder snel naar prikkels zoeken die internet kan bieden.

De bevindingen rond persoonlijkheid geven aan dat sommige kinderen en adolescenten gevoeliger zijn om risicovoller met internet om te gaan vergeleken met andere kinderen.

De resultaten in verband met de schoolprestaties suggereren een negatief verband. Uiteraard betreft het hier een grove schatting door de ouder. Eerder onderzoek gaf aan dat vaak online actief zijn negatief uitpakt voor schoolse prestaties omdat men zich minder goed kan concentreren door de voortdurende stroom aan informatie en prikkels (bv. WhatsApp, Twitter, Facebook enz.). Dit kan gedeeltelijk worden bevestigd in het huidige onderzoek. De bevraging gaf immers aan dat kinderen die meer dan anderen actief zijn op internet minder goede scores behalen voor wiskunde (niet voor lezen).

Dit alles betekent niet dat het stellen van risicovoller gedrag op internet per definitie negatief is. Het klopt dat kinderen meer risicovol gedrag gaan stellen wanneer ze ouder worden en wanneer ze internettoegang op de slaapkamer hebben. Het nemen van meer risico's is een uiting van de drang naar exploratie en het ontdekken van nieuwe dingen. Dit is vanuit de ontwikkelingspsychologie positief. Eerder onderzoek gaf zelfs aan dat wanneer men niet af en toe 'buiten de lijntjes kleurt' dit minder gunstig uitpakt voor de ontwikkeling van het kind.

Literatuur

- Blumer, T., & Doering, N. (2012). Are we the same online? The expression of the five factor personality traits on the computer and the Internet. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 6,3, article 1.
- Bosma, H. (2007). *Identiteitsontwikkeling*. In: J. de Wit, W. Slot, & M. van Aken (red.), *Psychologie van de adolescentie*, basisboek,. Baarn: HB uitgevers.
- Chou, H.G. & Edge, N. (2012). They Are Happier and Having Better Lives than I Am: The Impact of Using Facebook on Perception toward Others' Lives. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15, 117-121.
- Costa, P.T., & McCrae, R.R. (1992). *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Mathiesen, K. (2013). The internet, children and privacy: the case against parental monitoring. *Ethics and Information Technology*, 15, 263-274.
- Valcke, M., Schellens, T., Van Keer, H. & Gerarts, M. (2008). Primary school children's safe and unsafe use of the Internet at home and at school: An exploratory study. *Computers in Human Behavior*. 23(6), 2838-2850.

Voor het verzamelen van de data, met dank aan:

- Mevr. Joke Bekaert (Sint-Aloysiuscollege Diksmuide).
- Mevr. Marjolein Devriendt (Sint-Jozefinstituut, Tielt);
- Mevr. An Robeys (Immaculata Ieper);
- Mevr. Karen Van de Walle (Margareta-Maria-Instituut Kortemark);
- Dhr. Thomas Verbeke (De Bron Tielt);
- Mevr. Hilde De Coene (Regina Pacis Tielt);
- Mevr. Carine Van Damme (Regina Pacis Tielt);
- Mevr. Ann Bartier (Sint-Jozefcollege Wervik);
- Alle eerstejaarsstudenten van de lerarenopleiding kleuteronderwijs en lager onderwijs (Vives, Campus Tielt).